

**A debreceni róm. kat. templom,
a kegyestanítórend társháza
és a plébánia területének
300 éves multja***

Irta:

Dr. Zoltai Lajos

*Különlenyomat a debreceni kegyestanítórendi reálgimnázium értesítőjéből.

PZ/6/16

**A debreceni róm. kat. templom,
a kegyestanítórend társháza
és a plébánia területének
300 éves multja***

Irta:

Dr. Zoltai Lajos

*Különlenyomat a debreceni kegyestanítórendi reálgimnázium értesítőjéből.

DEBRECEN, 1935.

NAGY KÁROLY ÉS TÁRSAI GRAFIKAI MŰINTÉZETE NYOMÁSA.

Az 1714—15. évi országgyűlés 108. ártikulusának erejével Debrecenben visszaállított róm. kat. egyház hitéleti központjái, agya-szíve tevékenységének helyéül Szent Anna asszony és a Vargák utcája szegelyét foglalta el. Mindkettő középkori eredetű utcanév Debrecenben. (Platea Zent Anna Asszony dicta. Platea Sutorum.)

Alföldi, ősi magyar módon fából, vályogból épült, avagy fecskerakású sárfalás, nádfedeles alacsony házikók szorongtak akkor a megnevezett két utca keresztezésénél, amely most már Debrecennek egyik legélénkebb, legelőkelőbb és szépen kiépült része. Mielőtt a városi tanács kimutatta volna a törvény és gróf Csáky Imre váradi kardinális püspök által követelt templom- és parókiahelyet, öt vagy hat közrendű polgárcsalád éldegélt ott három vagy négy külön telken. Az ugyanoda telepített kegyes-tanító rend, bízva fejlődésében, és mert később, 1729. zálogba vétén a kincstártól a közeli Zelemér pusztán a Rákóczi-részt, az egésznek egyötöd részét, — amelyet addig Debrecen város bírt ugyancsak zálogjogon, — iskolája könnyebb fenntarthatása végett mezei gazdálkodást is folytatott. Tehát csakhamar szűknek és elégtelennek találta rezidenciája artikularis telkét, vagyis azt a belsőséget, amelyet a 108. ártikulus alapján kapott a kath. egyház. Minthogy a város vonakodott bővíteni az először kívánt és kijelölt helyet, a kegyes tanító rend már a XVIII. század második negyedében a maga pénzén lassankint még nyolc szomszédos polgári telket vásárolt meg és csatolt az artikularis helyhez.

Ilyen módon egy tulajdonos, egyetlenegy jogi személy birtokában Debrecen legnagyobb belsősége alakult ki a róm. kath. templom körül. E kialakulás történetét ismertetem a következő ispokon.

A gróf *Forgách-féle* kir. biztosság hites geometrája 1774-ben 4224 négyszögölnek mérte a tisztelendő kegyes atyák telkeit, a templom és parókia számára még 1716-ban kijelölt artikularis hely nélkül, amely pontosan egy katasztrális holdat tett. Az

* Ez a dolgozat egyik alkotó része Zoltai Lajos „Debrecen helyrajzi története” című, kéziratban heverő igen terjedelmes munkájának.

intra-et extravillanumok (belső és külső telkek) mathematica dimenzióját (kiterjedését) tartalmazó 1774. évi kimutatás (Vár. Ltr. Külb. ir. gy. 1625. sz.) 240 folyó ölnék mondja az akkori kir. biztosság által a kegyesrendi szerzetesek használatára engedett szántóföldet, amelyet, 20 folyó öl tévén egy köblöst, 12 köblösnek számítottak. *Komlósy* Dániel főnótáriusunk erről az ondódpusztai szerzetesi szántóföldről *Szentiványi* József kir. biztos előtt, 1819. azt a magyarázatot adta, hogy az sem nem a parokiális, sem nem az ezzel szomszédos és magok pénzén vásárolt nyolc telek tartozéka volt, hanem a kat. hitközség lelki gondozásáért a város által adott külön segedelem.¹ Mégis a szerzetesi rend birtokában ezután is megmaradt ez a 72.000 négyszögöl külső telek, amikor Ófelsége levette róluk az egyházközség lelki gondozásának terheit. Cserhalmy József igazgató milleniumi Értésítője szerint a piaristák ondódi földje jelenleg 44 katasztr. hold és 1200 négyszögöl, azaz 71.600 négyszögöl; ez pedig igen csekély különbséggel egyenlő az 1774-ben 300 öl mélységű düllőben kimért, említett 240 folyó öl széles földdel. A kegyesrendi atyák a belső legelő 1876. évi kiosztásakor már belső telkeik után kapták Alsó Józsa alatt fekvő 33 hold kiterjedésű új földjüket.

Az ismertetés alá fogott telkek multjára vonatkozó levéltári adatokat a következő négy fejezetben dolgoztam fel:

I. fejezet. Telektulajdonosok 1716 előtt.

II. fejezet. Debrecen város a r. kat. templom és parókia helyét kimutatja.

III. fejezet. A kegyes tanító rend a szomszédos telkeket összevásárolja. Piac utcában is telkeket szerez a gróf Koháry-konviktus helyéül.

IV. fejezet. A kegyes tanítórend telkéből a plebánia és elemi iskolák számára nagy darabok leválnak.

I. FEJEZET.

Telektulajdonosok 1716 előtt.

A róm. kat. templom és parókia számára 1716. kimutatott és 1719. a kegyes tanítórend által megszállott, valamint a később hozzá vásárolt területek akkori állapotáról, alkotórészeiről, ezek

¹ *Komlósy* Dániel, a város akkori főjegyzője a városi hatóság felfogását a kegyesrendiek pénzen vett nyolc telkének jogi természetéről a következőképpen fejtette ki *Szentiványi* József kir. biztos előtt:

„Ez a 8 telek királyi adó fundusai lévén, azt csonkítani és más polgárookra áthárítani nem lehet, noha ez által is a város jussa anynyiban sérelmet szenved, hogy ezen 8 telekre eső más közterhek hordozása elmaradván, az más telkekre és polgárookra ment által. A 8 telkeknek nem volt ház után való földje, de nem is lehetett, mert a szerzetesek sem duodecimát in natura (tizenkettődet természetben), sem egyéb szolgáltatást nem teljesítettek, a város törvényes jussa ellenére földet nem is szerezhettek. A Forgachiana kir. Commissio a ház után való földeket 1774-ben állandósította és örökössé tette. Ehhez képest minden egyéb prastatiok (fizetések) meghagyódván, a duodecima in natura való fizetése eltöröltetett s annak pénzre reducalt változása ren-

területéről, alakjáról nem maradt fenn levéltárunkban helyszínrajz, vázlatos térkép sem. Kik voltak tulajdonosai s ezek miképpen helyezkedtek el egymás mellett, arra nézve az egykorú adólajstromokból, időnként megismételt népösszeírásokból és a tanácsi jegyzőkönyvekben található örökbevallásokból, mindezen adatokat mozaikkép módjára összeillesztgetve, tájékozódhatunk. A legtöbb telket illetőleg, városunk eme részén is, átlag 300 évre visszamenőleg sikerült kifürkészni az egymást felváltó tulajdonosokat.

A 40 öl széles, ugyanolyan hosszú, ú. n. ártikuláris templomhely hajdani polgári telkeinek tulajdonosairól ezúttal azt a névsort sem közlöm egészen, amelyet a mondott módon összeállítottam. Személynevek szerint csak a megismert legrégebbieket és azokat említem, akik legutoljára ültek a telkeken. Lássuk tehát:

Varga és Szent Anna asszony utca szögletén levő telket 1598-ban özv. Csanak Gáspárnétól Szócs Miklós veszi meg; déli szomszédul özv. Takáts Demeternét nevezik meg. Utánuk ezen a helyen az Erszénygyártó (1626—1641.), Szabó, másként Olajos (1641—1706.), Meggyesi (1641—1651.), Hevesi (1645—1680.), Fodor, másként Varga (1651—1693.), Bonnár (1692—1716.), Veresegyházi (1696.), Nádudvari (1707—1708.), Balázsi (1693—1716.), Szilágyi (1712—1715.) nevű családok laktak, egymás szomszédságában és egymás után, néha csak kevés ideig. Többnyire kisvagyonú emberek. Ami abból is látszik, hogy aránylag olcsón adják-veszik az itteni házakat. Az ezekre vonatkozó örök-bevallási följegyzésekben soha sincs szó kőből, azaz téglából épült házról. A bennök lakók adót is keveset fizetnek. Legfeljebb 4—5 frt.-ot egy-egy kivetésre. Még az 1693. évi súlyos tatár sarcból sem esett több 25—30 frt.-nál a legerősebben megterhelt polgárra sem. Az 1716. évi foglaláskor hivatalos becsú alapján a város házipénztára mindössze 575 frt.-ot fizetett az elvett házakért, amelyek a kegyestanítórend házi historikusa szerint is felette hitvány épületek voltak.

A templom és parókia számára kimért területen hány telek volt, kik laktak ott, pontosan meg nem állapítható. Az 1716. évi

deltetett el. Ehhez képest felmérték az intravillanumot (belső telket) s a felvett clavis (kulcs) szerint ennek mennyiségéhez szabott az extravillanum. Ekkor a tisztelendő szerzet állapotja is elővételvé, a szerzetnek a Commisio 12 köblös földet rendelt, többet azért nem, hogy örökségek holt kézre ne szálljanak. Ugyanazért sem a piaristák 8 telkének, sem a parókiának intravillanuma a mathematica dimenzióban ki nem tevődik, hanem a most említett instructio szerint az akkori időben 20 öl föld számlálódván egy köblösbe, mindössze 240 öl, vagyis 12 köblös föld méretűt és adatott ki. (Mégpedig 300 öl széles, azaz mélysegű dűlőben, Z—i.) Ezt a szerzet ma is használja. De úgy látszik, hogy ezt nem Parochiális földnek, hanem a vett 8 telek appertinentiájának (tartozékának) tartja. Holott a piaristák a kir. Commissio által minden házzal bíró polgárra nézve minden öl után megállapított 3 dénár duodecima váltásgot, mely reájok kivette sem volt, sohasem fizették, amit

adókönyvből úgy látszik, hogy a szegeleti telkekről Asztalos Mátyás, Bodnár János fiastul, Baka Mihály, Harsányi Mihály, Pap András és Mihály kovács adóztak 50 dénártól 1 frt. 50 pénzig. A homályos kérdésre a házipénztár számadásai sem vetnek teljes világosságot. A perceptor urak 1717 jún. 6-án Asztalos Mátyásnak a plebániához foglalt házáért 100.—, aug. 3-án Balácsi Benedeknek 180.—, dec. 24-én Békési Péternek 60.— és utoljára 1719 máj. 15-én „a plebános uram számára rendelt Varga utcai öt házakért”, amelyeknek tulajdonosai nem neveztetnek meg, 235 fr.-ot fizettek ki. Megjegyzem, Balácsi Benedek 1714-től fogva már nem lakott e helyen, de a templom számára kijelölt teleknek még tulajdonosa. Békési Péter is 1712. Szent A. u. 21. sz. telkére költözött, de továbbra is a Péter úr előbbi helyén maradt Békési István, neki talán fia. Ennek a Békési-teleknek kisebbik részét foglalták el 1716-ben a templom számára. Nagyobb része csak 1737-ben lett a piaristáké.

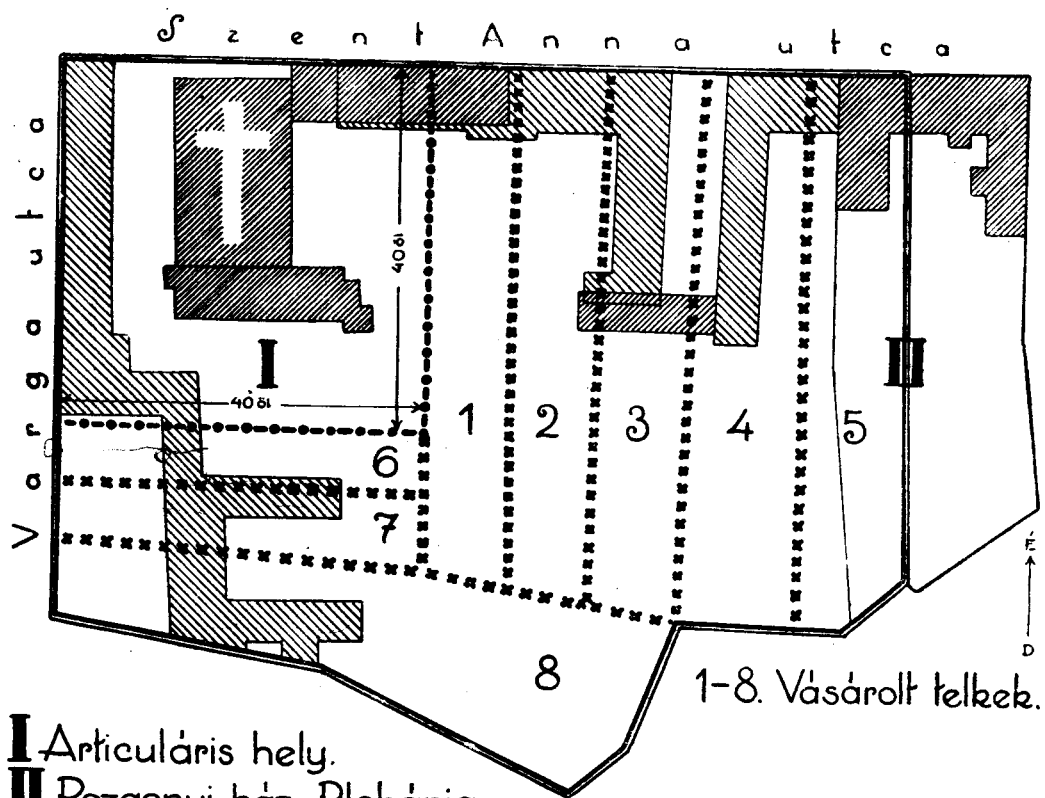
Az a terület pedig, amelyre a *calasanzi Sz. József reálgimnázium*, a *róm. kat. elemi leányiskola* és a *plebánia* hajlékai épültek, 1725 előtt Szent Anna utcára nyíló kapukkal hat polgári telekre oszlott. Ezeknek ötje lassankint a piaristák birtokába került. A hatodikat a város vette meg.

A meliékelt térképen 1. és 2. számmal jelölt telek a XVII. század elején, úgy látszik, egy kézben volt. Bánki Szücs Péter 1626. mint pusztá telket adta el Veres, másként Csizmadia Gergelynek. A Csizmadia-családé 1663-ban is. Nem sokkal ezután két, sőt három részre is bírják ezt az udvart. Nyugati részén 1672-től 1712-ig Asztalos János és Kovács Mihály, majd Kovács Pál adózik. Utóbbi évenként 40—50 frt.-tal. Mellettük ugyanott rövid időre mások is mutatkoznak. Páldául 1680—83 közt Engler Krisztián nevű könyvkötő 25 frt. tekintélyes adóval. Talán egyetlen német lakos akkor a színmagyar Debrecenben. 1716-tól fogva Kamuti István és Kovács Szabó István, 1723-ban Szabó Ferenc nevével találkozunk ezen a telken. Tőle vették a kegyes atyák 1727-ben.

A 2. sz. telek, amely korábban egynek látszik az elsövei.

a város jussának sérelme nélkül elengedni sem lehet és szabad. De nem volt kivétel, nem is fizették a 240 öl parochiális föld után sem a dézsma váltáságot.”

„A szerzet sem a telkek megvételekor, sem azután ház után való földet helyesen nem praetendálhatott (követelhetett). A megvételt azért nem, mert még nem volt, — azután pedig azért nem, mert a ház után való földdel járó terheket a maga existenciájának természete ellenére nem teljesíthette; anélkül pedig az ide való constitutio szerint ház után való földet bírnai nem lehetett. A piaristák 1788-ban is hiába kérelmeztek a 8 telekért a ház után való föld kiadását. Ez ellenkezett a holtkéz vagyon szerzését tilalmazó 1498 : 55. és 65., 1647 : 17. és 1715 : 16. t.-cikkekkkel is.” (Kir. biztosság Jkv. 1819—20. A város declaratioja 1820. jan. 15. üléséből.)

I Articuláris hely.

II Rozgonyi ház - Plebánia.

A róm. kath. templom, piarista rendház, iskolák és plébánia helyszínrajza.

1672—75 közt Bártfai Portörö Istvánnak adott hajlékot. Caraffa sarcolása miatt, miként annyi más akkor, egy időre üressé lett. 1700-tól 1710-ig Szombati Szücs György és a Békési-család birja. Jómódú emberek ezek a Békésiek. Évi adójuk néha 75 frt.-nál is több, Békési-ház néven vásárolják meg az „ájtatos” atyák is, 1737.

A 3. sz. telek 1626-tól fogva 1644-ig Korponai, alias Varga Mártoné. 1663—72 közt Nagy Varga Mátyás nevében áll. 1692-ben az utca házának írják, amelyet a városi tanács 1700-ban Cselődi Lukács háza néven Médi Mihálynak enged át. Ez pedig 1722-ben Ciffy nevű embernek adja el. 1736 óta a piaristáké.

A 4. sz. telek 1598—1627 közt Suhogó vagy Sugó Boldisaré. Fia 1641-ben Horvát Szabó Mártonnak adta el. De már 1663-ban Csóka György fizeti tőle az adót. Puszta telekként idegeníti el 1699-ben Surki Péter Kovács Péternek, akit inkább Péter Kovács néven ismertek a kortársai. 1714-ben Csonki András birtokába került. Tőle vette meg a kegyestanítórend, 1731-ben.

Az 5. sz. telek régiebb multjáról keveset firkészhettem ki. Lehet, hogy a XVII. század első felében a kelet vagy nyugat felől való szomszédtelek tartozéka. 1672—75 közt Nyéki Istvánt találtam rajta, aki talán azonos az ugyanakkor élt ugyanilyen nevű szenátorral, aki „a fényes portára való járásával és városi tiszteknek sokszori terhes viselésével sokat szolgált városának”. E század alkonyán Szováti Péter telepszik rá. 1712—31 közt Szilágyi György, utána Miskolczy Szabó János birja. Tőle vette meg a rend 1752-ben. Majd a plebánia bővítése végett a Helytartótanács kívánságára Debrecen városa váltotta magához és a szomszédos (6. számmal jelzett) Rozgonyi-házhoz csatolta.

E Rozgonyi-ház legrégebb tulajdonosai! 1627 előtről özv. Dobozi Mártonnét és férjezett nőtestvéreit ismertem meg, akiknek családi nevét az akkori nótárius elfelejtette följegyezni a fassionál. Nincs rá bizonyítékom, hogy Dobozi Mártont a főbírókat nevelő kisszántói Dobozy-család hajtásának mondhassam. E teleknek 1626-tól 1649-ig, rövid időközökben Tordai, Thuri alias Szücs, Csikuta, Fejér, Varga és Kósa nevű emberek a tulajdonosai. 1663—1680 közt Kósa Györgyné és Balázs István egymás mellett adóznak innen. Az is lehet, hogy az utóbbi, az 5. számú előbbi telek közterheit hordozta Nyéki Istvánnal együtt. Özvegy Kósánét a század végefelé Herczeg János váltja fel; ezt pedig 1702—1710 közt a Kamuthi-család. 1712 után ismeretlen ideig (mert az adókönyvek 1720—1750 közti esztendőkről igen hiányosan maradtak meg) a vagyonos Békési Péter követte. 1756—1764 közt Csóka János szekeres gazdáé. 1770 körül Niczky Simon kerületi táblai ülnök telepszik rá, e felsőbírószág többnyire róm. kat. vallású tisztviselőnek nyomdokin haladván, akik templomuk közelében, a Varga utcai városrészen igyekeztek házat szerezni maguknak. Niczky úr leánya, Dobay Sándorné pedig Rozgonyi Pál nagyállói esperes-plebánosnak adta el 3000 rh. frt.-ért 1776-ban. Hat év mulva Rozgonyitól Debrecen város alkudta meg 2550 rh.

frt.-ért katonatiszti szállás céljaira. Ez a házvétel valószínűleg valami kapcsolatban állott Rozgonyi Pálnak Debrecen város ellen édesanyja, Divényi Juliánna lineáján birt örökösödési jogán a Szepesi—Becksky részjóságokért folytatott zálogváltó perével, amelyet meg is nyert; de azután az alap- és ellenálási pereket a várostól kapott 25.000 rh. frt.-ért megsemmisítette. (Zoltai: Debr. sz. kir. vár. határának kialakulása és birtokainak megszerzése. Debr. Képes Kalend. 1917.) A város Rozgonyi-házában 1802—1810 között eskütt Meleccki János lakott, eddig még elő nem került egyezség alapján. Meleccki ugyanis a maga Cegléd (Kossuth) utcai házát éppen 1802-ben a városnak adta el a tanácsház udvarának kibővítése végett. A Helytartótanácsnak *Szentiványi József* kir. biztosi működése által nyomatékosabban sürgetett kívánságára 1820-ban plebánusi lakást építtetett Debrecen város közönsége a piaristáktól megvásárolt Miskolczi-telekkel tágasbított Rozgonyi-telken.

Volt szó már arról is, hogy a kegyesrendi atyák társházuktól dél felé is terjeszkedtek. Varga utcában három polgári telket vásároltak meg. Kevéssel az ezredéves országos tanep előtt ezeken épült fel a kat. fiú elemi iskola.

Rövidre fogva ismertetem e három telek 1716 előtti multját is, a térképen megjelölt sorban.

6. A Hith-féle telket Nagy Mihálytól vették meg a piaristák 1740-ben. Ismert legrégebb tulajdonosa 1645-től fogva Szücs György. 1692—1723 közt Hith János adózik innen. Eleinte Nagyházi János is véle szerepel.

7. A Guthi-ház 1739-ben lett a rendé. 1650-ben Tóth Mihályné, utána Zilahi Márton, 1692-ben Német András, 1702-től fogva több, mint két évtizeden át Guthi Szücs Márton a tulajdonosa.

8. A Takáts-ház telke dél felől a legszélső, amellyel a piaristák udvara bővült. 1650-ben Turi Menyhértének mondják. Takáts Nagy Mihályt először 1692-ről találtam följegyezve e helyről. Az ő nevével került a kegyestanítórend birtokába, Cserhalmi József által sem tudott esztendőben. De bizonyos, hogy 1759-ben már a rend volt a gazdája. (Örök bevall. jkv. 1759: 519.)²

² A restituált róm. kat. egyház által elfoglalt polgári telkek egykorú tulajdonosainak felkutatásához, azok multjába bevilágításhoz az adókönyveken és időnként végzett összeírásokon kívül az örökbevallások (fessiones) csurgatták még pislákoló mécsesembe a fényt tápláló olajat. Szokás volt ugyanis az ingatlan-eladások jegyzőkönyvbe foglalásánál nemcsak az eladó és vevő nevét, meg a vételárat beírni, hanem az utcát, az utcatorát és a két oldali szomszédokat is a világtáj megjelölésével. Gyakran az elidegenítés okát, a ház mineműségét is; a szavatosság vállalását mindenkor. Az ilyen körülírások megkönnyítették a tájékozódást.

A róm. kat. templom és a mellette levő vallási-egyházi intézmények területére alkalmazható régi örökbevallási esetek a következők, rövidítve közölve:

II. FEJEZET.

Debrecen város a templom és a parókia helyét kimutatja.

A debreceni tanács 1716 okt. 1. cövekelte ki a róm. kat. templom és parókia számára kívánt és a váradi püspök, gr. Csáky Imre megbízottai által júl. 3—4. és szept. 20—23. napjain tartott helyszíni szemléken alkalmatosnak ítélt területet, amelyet azután 1717 január 22-én mutatott ki Bakó János nagyprépost a véle érkezett Ketzer István váradi kanonoknak, akit ugyanakkor plebánusi tisztébe is installált a város deputátusai, ú. m. Tikos János, Szoboszlai György, Baranyi Mihály, Dányádi János és Domján István uraimék jelenlétében.

Szücs István szerint (Debr. vár. tört. III. k. 749. l.) 40 öl hosszú s ugyanannyi széles volt a kimutatott terület, ami pontosan egy katasztr. holdnak felel meg. Ennyinek mondják az egykori debreceni nótáriusok is úgy a tanácsi jegyzőkönyvekben, mint a III. Károly királyhoz felterjesztett 1725. évi felségfolyamodványban. (Vár. Ltr. külöb. 1239. sz.) Liszt Nándor és Sümeghi József (Debr. róm. kat. multja és jelene) 42 öl hosszúnak és 32 öl szélesnek írják a templom kijelölt területét. A debr. róm. kat. egyház másik történetírója, Chilkó László (Zelizy D.: Debrecen egyetemes leírása 376. l.) a templom és parókia számára elfogadott telken minden kerítés nélkül való, lakásra alig alkalmatos, elhanyagolt két nádasházat említ. Előbb láttuk, hogy bizony kettőnél több lakóház is volt ott; a bennük éledgélő családok száma is több kettőnél.

*

Most pedig következnek a tempiohely kijelölésére, át-

A) *Szent Anna asszony utcája déli során:*

1. 1626. (Jkv. 620. l.) Bánki Szücs Péter pusztatelkét K(elet felől) Korponai, alias Varga Márton Ny(ugat felől) özv. Erzsénygyártó Katalin szomszédságában eladja Veres alias Csizmachia Gergelynek.

2. 1627. (Jkv. 12. l.) Özv. Dobozi Mártonné Katalin asszony és testvérei: Ilona, Diószeghi Kovács Tamásné, Agata Eöcsödi Szócs Lukácsné örökölt házukat Ny. Suhogó Boldisár, K. Forgó Miklós szomszéds. eladják 250 m. frt.-on Tordai Mihálynak (ma plebánia).

3. 1629. (Jkv. 314. l.) Tordai Mihály szerzett házat, Ny. Sugó Péter, K. Forgó Miklós szomszéds. eladja 350 m. frt.-ért Thuri alias Szócs Istvánnak. (Pleb.)

4. 1638. (Jkv. 74. l.) Csikuta Pál Thuri Szócs Istvántól örökölt házat, K. Vámospércsi Csire Péterné, Ny. Sugó Péter szomszéds. eladja Fejér Istvánnak 210 birodalmi talléron. (Pleb.)

5. 1641. (Jkv. 906.) Sugó Péter megégett házat, K. Varga Demeter, Ny. Korponai Márton szomszéds. eladja 290 m. frt.-on Szabó alias Horvát Mártonnak.

6. 1647. (Jkv. 68. l.) Korponai Márton magaépítette házat, K. Szabó Márton, Ny. Veres alias Csizmadia Gergely szomszéds. átengedi fiának, Korponai Mihálynak 75 m. frt.-ért.

7. 1649. (Jkv. 713. l.) Varga Demeter maga pénzen szerzett házat, K. Szücs Gergely, Ny. Horvát Márton szomszéds. eladja 220 m. frt.-ért Kósa Györgynek (Pleb.)

adására vonatkozólag a város protokollumaiban olvasható feljegyzések. Észrevehetjük belőlük, hogy *Bakó* János nagyprepostnak eleinte sehogysem tetszett templomhelyül a Varga utcai szeglet. Erősen kifogásolta. *Kébel* Mihály püspöki vikárius pedig meg volt elégedve véle. A helyszíni szemlében részt vett báró *Salzer* váradi generalis egyetértett a vikáriussal. Azt is megígérte a szorongó debrecenieknek, hogy a kardinális püspök Ő Eminentiája előtt szószólójuk lesz a templom és parókia kiszemelt helyének alkalmas volta felől. Tehát lássuk a följegyzéseket.

1. 1716. Jul. 2. (Jkv. 907. 1.) T. *Bakó* János váradi nagy Praepost Uram érkezik *Viszlai* András urammal. Praepost Uram az harmincadosnál szállt meg; *Viszlai* András pedig *Váczi* János (senator) uramnál. *Pósalaki* János és *Lévai* István Urammék (mindketten nótáriusok) mennek udvarlására.

2. 1716 d. 4. Julii. (Jegyzőkönyvben üresen hagyva e dátum után egész oldal hihetőleg a július 3. és 4. napjain megtartott tárgyalás részére. Kár, hogy kitöltetlen maradt.)

3. 1716 szept. 20. (Jkv. 931. 1.) Méltóságos váradi Generalis *Salzer* ur eő Excellentiája, *Bellicus* *Cassirius* *Mayerhoffer* és *Annonae* Praefectus *Ruprecht* uraimék *Váradrul* kijövének ad faciem loci pro Parochiali Romano Catholica Ecclesia et Accessorys assignalt helyeknek és fundusoknak megnézésére alkalmas lészen-e vagy sem. Ugyanis *Mlgos* *Érseket* és *Váradi* *Püspököt* Eő Excellentiáját Nagy Praepost *Bakó* János ur de inconveniente et inaptitudine loci sinistre informálta vala, melyet Eő Excellentiája *Vicariusa*, T. *Kébel* *Mhály* Ur eő *Kelme* alkalmasnak látván, acceptalt, approbalt vala, melyet praetitu-

8. 1699. (Jkv. 480. 1.) *Surki* Péter, egyfelől *Vég* Mihály, másfelől *Cselődi* *Lukács* pusztatelke közt levő szintén pusztá telkét eladja 13 frt.-ért *Kovács* Péternek és *Tordai* Annának.

9. 1699 (Jkv. 574. 1.) *Csatárban* lakó özv. *Korponyi* Istvánné *Kis* *Ilona* férjétől örökölt házát, *K. Balácsi* *Benedek*, *Ny. Kovács* *Pál* szomszéds. eladja 14 frt.-ért *Asztalos* *Kovács* Jánosnak és *Korponyi* *Katának*.

10. 1700. (Jkv. 733. 1.) A Ns. Tanács a *Cselődi-féle* pusztatelket, *K. Péter* *Kovács*, *Ny. Szombati* *Szücs* *György* szomszéds. eladja 40 frt.-ért *Médi* *Mihálynak*.

11. 1702. (Jkv. 415. 1.) *Ugocsa* *Mihály* az utcabeli esküttek által porcióban elfoglalt és néki adott pusztatelket eladja 51 frt.-ért *Kamuthi* *Györgynek* és *Veres* *Erzsébetnek*. (Pleb.)

12. 1722. (Jkv. 560. 1.) *Médi* *Mihály* *Csonki* *András* és *Békési* *István* közt lévő házát, tégláskerti szőlőjével együtt eladja ki nem írott nevű vevőnek (tán *Csiffinek*) 290 frt.-ért, ebből 240 frt. a házra számít.

13. 1722. (Jkv. 614. 1.) *Pater* *Piarista* uramék *Székely* *Szabó* *Ferenc* házát kívánván tőle pénzen megvenni, nem engedtetetik, elégséges hely adatott magok kívánságára. Azon szegényember is sok *cselédié*hez képest el nem lehet nála nélkül.

14. 1731. (Jkv. 154. 1.) *Szilágyi* *György*, anyjáról, *György* *Ilonáról* álló házát, *K. Békési* *Péterné*, *Ny. Békési* *István* szomszéds. eladja 180

lalt Oculator Uramék Eő Nagyságok mostan is alkalmasnak ítélnék és approbálnak. Hanem az Ingenieur delineatioja szerint in longitudine is 40, in latitudine is 40 orgiarum fundust méretnek ki és cövekeltenek Anna utcai déli soron való szegeleten, az hol mutattatott az hely.

Praetitulalt M. Generalis Ur eő Excellentiája kegyelmesen ajánlotta N. Tanács requisitiojára magát. Mlgos Püspököt informálja de loci aptitudine et sufficientia. (A hely alkalmas és clégséges voltáról.)

4. Die 23. 7-bris Ao 1716. (Jkv. 931. 1.) Literae Excltis Dni Generalis Varadiensis Baronis a Salzer tt. perleguntur, quibus significare dignatur: Quod D. Praepositus Maior Joannes Bakó Suae Excellentiae dici curaverit, eum cum loco a Reverendo Domino vicario viso contentum esse, cum nescierit mensuras appetitas exhibendas fore. Porro Certamen suum furtim habebit. Praeterea tamen mandat iuxta conventionem mensuras assignatas pro parochiali Templo, domo et accessorys 40 orgiarum in longitudine et latitudine exhibituras. (E levél tartalma röviden cz: A váradi generalis Salzer báró azt írja, hogy most már Bakó nagypraepost úr is — amint neki mondotta — meg van elégedve a vikarius úr által látott hellyel. Ezenkívül meghagyja — t. i. a generalis úr, — hogy a templom és parókia helyét 40 öl szélességben és ugyanannyi hosszúságban mutassák ki.)

5. Ao 1716 jan. 8-bris. (Jkv. 932. 1.) T. Praepost Bakó János ur, Pater László, Felix Helczer (v. Helder) és Trencsényi Ferenc urak érkezvén, referálják: M. Cardinalis és Kalocsai Érsek eő Eminentiája a paróchiának etc. kimutatott hellyel contenta,

vonás frt.-on Miskolci Szabó Jánosnak és Molnár Sárának (a pleb. nyugati része).

15. 1776. márc. 16. (Tört. Ltr. Polg. per. 14. sz. et 1777. 13. mell.) Nyiczki Nyiczky Juliánna reszegei Jabsztraszky Jánosné atyai házának felerészét és a sámsoni erdő negyedét eladja 1600 von. frt.-ért testvérének, Nyiczky Klára Dobay Sándornének. (Pleb.)

16. 1776. szept. 30. (U. o. B. mell.) Nyiczky Ferenc, mint testvérének, Dobay Sándornének meghatalmazottja, az egész Nyiczky-házat eladja 3000 rh. frt.-ért Rozgonyi Pál nagykállói esperes-plebánusnak. (Pleb.)

17. 1782. (Örökbevall. Jkv. aug. 16.) Rozgonyi Pál eladja Debrecen városának katonatiszti quártélyházul, 2550 rh. frt.-on. (Pleb.)

B) *Varga utca keleti során.*

1. 1598. (Jkv. 515) Chanak Gáspár özvegye, Mária asszony. Ny. Varga utca bejárata, D. Takáts Demeterné szomszéd. lévő házat eladja 45 frt.-ért Zeoch Miklósnak.

2. 1641. (Jkv. 742) Erszénygyártó Miklósné, Borbála asszony és leányai, u. m.: Anna Szabó alias Thuri Mihályné, Katalin Szabó Péterné, Borbála Szigyártó Györgyné, Judit Szabó Péterné és Heléna, tiszt. Szentpéteri Antal rimaszombati pásztor felesége, valamint Erszénygyártó István, Borbála asszony fia, házukat Varga u. szegeletén, K. Veres Gergely csizmadia, D. Szabó alias Olajos János szomszéd. eladják Meggyesi Istvánnak 100 tallérért, azaz 180 magyar frt.-ért.

csak in longitudine et latitudine 40—40 öl mérettessék ki. Tikos János, Comaromi István, Szabó György és Bartha István uraimék denomináltatnak: cövekeltessék ki Anna utca déli során.

6. Ao 1717 Jan. 22. (Jkv. 59. l.) Tek és Tisztdő Váradi Nagy Praepost Bakó János Ur installálni akarván Tiszt. Keczer István ugyan váradi kanonok uramat itt való plebanusnak, kívánják: arra illendő és alkalmas helyet, nem különben Parochiának valót is accessoriumaival együtt assignaljunk.

Melyre resolvaltatik: Jóllehet nem reméljük, hogy a szegénység ily télvíz idején megháborítottassék, honnyokból kiköltöztessék, mindazonáltal, ha ugy kell lenni a Ns. Város homagialis obligatioja (jobbágyi kötelessége) szerint áll azon előzőri Resolutiojának. Deputáltak azért ad faciem loci (a helyszínére) pro testimonys Tikos János, Szoboszlai György, Baranyi Mihály, Dányádi János és Domján István uraimék, hogy az előtt in longitudine 40, pariter in latitudine 40 orgiak (ölek) assignáltak, melyeket is említett Praepost Ur kimutat Plebanus urnak.

Honnan is megtérvén deputatus atyánkfiai, referálják: Az assignalt helyet ugyan el kellett venniük. De Praepost és Plebanus Urak solemniter protestaltanak, super incompetencia (így) Loci, casu quo nem tetszenek principalisoknak, reservant sibi ulteriorem eatenus agendi omni modam facultatem. (Tehát a nagypraepost és plebanus urak még most is protestaltanak ünnepelesen. Ha principalisoknak, a kardinalis püspöknek, valamely ckból nem tetszenék, a döntést, hogy mit kell cselekedni, neki tartják fenn.)

3. 1645. (Jkv. 572.) Gyöngyösi János házat, É. Olajos János, D. Szócs György háza szomszéds. eladja 117 m. frt.-on özv. Sélyei Jánosné Miskolci Zsuzsánnának. Ez pedig

4. 1645. (Jkv. 573.) nyomban tovább adja 100 frt.-rt Hevesi Jánosnak.

5. 1650. (Jkv. 148. l.) Tóth Mihályné Gönczi Ilona szerzett házat, É. Szócs György, D. Thuri Menyhért szomszéds. eladja Zilahi Mártonnak 60 m. frt.-ért.

6. 1651. (Jkv. 288. l.) Meggyesi István házának déli felét, É. az eladó megmaradt telekrésze, D. Olajos János szomszéds. eladja Fodor alias Varga Istvánnak 105 m. frt.-ért.

7. 1670. (Jkv. 778. l.) Szüics István, É. Hevesi János, D. Bonnár János szomszéds. fekvő házi örökségből testvérét, Mártont és Pétert, 52 frt.-tal kielégíti.

8. 1680. (Jkv. 665. l.) Balyik Péter, É. az utca (Sz. Anna), D. Fodor István szomszéds. lévő atyai házban lévő részét, az egésznek $\frac{1}{2}$ -át átengedi 16 frt.-ért testvéreinek, Balyik Erzsébet Sári Mátyásnénak és Balyik Benedeknek.

9. 1707. Jkv. 319. l.) Olajos István, É. Bodnár János, D. Nagyházi István szomszéds. fekvő házat eladja 94 frt.-on Nádudvari Gergelynek és Dömsödi Erzsébetnek, megtartván magának a telek egy részét, úgy hogy a kapu és kút közös használatban marad.

10. 1714. (Jkv. 410. l.) Bácsi alias Szilágyi Péter házat a kezesei, É. Bóka György, D. Hit János szomszéds. eladják 70 frt. és 2 dénárért Pap Andrásnak s Kővács Erzsébetnek.

A nyavalyás lakosok is — teszi hozzá a városi jegyző — reprotestálnak. Károkat fogják keresni.

7. 1720. apr. 1. (Jkv. 136. l.) Plebániának és egyéb accessoriumoknak kimutatott helyeknek újólag revisioja és megmutogatására, (hogy) tovább ne hánnyák a cövekeket, deputaltatnak Szabó György és Csatári István atyánkfiai.

A tanács jegyzőkönyvében ez az utolsó határozat, amely a róm. kat. templom és parókia artikularis helye kijelölése felől intézkedik.

Ez írás feladata csupán a kegyesrendi atyák telke kialakulásának és későbbi szétदारabolásának megismertetése lévén, a templom, parókia, rendház és iskola építésével nem foglalkozik.³ Aki ezekről és a kegyestanítórendről is tudni kíván egyet-mást, keresse elő Szücs István: Debrecen város történetének III. kötetét (748—752 + 758—761. ll.), Zelizy Dániel: Debrecen város Egyetemes Leírásában Chilkó L. és Harmath Gergely cikkeit (359—377, + 434—445. ll.), Liszt Nándor és Sümeghi J. már idézett könyvét; továbbá Cserhalmy Józseftől a debr. piarista gimnázium 1895/96. évi Értesítőjét.

III. FEJEZET.

A kegyestanítórend az ártikularis telket kibővíti.

Telekszerzése Piac utcában. Telket örököl Várad utcában.

Ismeretes már, hogy a kegyes atyák templomuk, rendházuk és iskolájuk közös telkének nagyobb részét a maguk pénzén vásárolgatták össze. Alighogy megtelepedtek, máris panaszosan emlegették, hogy rezidenciájuk szűk, szoros és keskeny, mindenképen elégtelen. Elek páter superior először — 1724 júl. 23-án — a városi tanácsnak „proponálta”, hogy e bajt revideálja s gondolkozzék valami módállításról, miképen bővíttessék a rezidenciájuk?

³ Az 1720. őszén megkezdett templomépítésre vonatkozólag a következő megjegyzéseket teszem: A debreceni róm. kat. egyház történetének írói egyetértőleg mondják, hogy az építkezést a város közelében, még pedig az *egri egyházmegye területén* romokban hevert középkori eredetű két templom tégláinak, köveinek felhasználásával kezdték meg. Melyik két templom volt ez? Chilkó a *parlaghi* és *savósgúthi*. Liszték a *parlaghi* és *szepesi* romokat nevezik meg. Mindkét templom falainak elhordásához az egri püspöki helynök, Foglár György adott engedélyt Elek atyának 1720. szept. 5-én, aki, minthogy a debreceniek pénzért se vállalkoztak a fuvarzásra, kénytelen volt 12 ökröt, 2 nehéz szekeret, 4 lovat és kocsit szerezni be a téglá szállításához. *Savósgúth* nevű falu, illetőleg *praedium* sohasem volt Debrecen közelében. Hanem a sámsoni határban és ott Debrecen város birtokában van *Savóskút* nevű erdő és távolabb, Adony és Acsád között fekszik ugyancsak Debrecen város *Nagy- és Kis-Gúth* nevű pusztabirtoka, egykor mindkettő templomos hely. A nagygúthi egyház románkori falai három oldalon még fennállnak. Szentélyét és a kiscgúthi köríves apsisu templomocská fundamentumát 1913-ban feltártam. A nagygúthi templomrom, a zeleméri csonkatoronnyal együtt egyedüli középkori műemlék, amely Debrecen város hajdani és mostani örökös és zálogos birtokain összeszámlált 36 vagy 37

A rend a város híre nélkül — úgymond — eddig is munkálkodhatott volna ebben. De azt akarta, hogy először a városnál próbálkozzék. Különben, ahol illik, ott fog keresni orvoslást. (Jkv. 1724: 94. l.)

A várost pedig — elgondolhatjuk — igen kellemetlenül érte a tisztelendő prior üzenete. Hiszen a piaristák váratlan, mert az 1715. évi 108. t.-c.-ben nem említett beköltözését is hidegen és bizalmatlanul fogadta.⁴ A város vénei, szenátorok és esküttek, miután maguk között jól meghányták-vetették a nehéz, kényes ügyet, a július 29-iki közgyűlésből (Jkv. 1724: 95. l.) Maróthi György és Polgári Gergely uraimék által azt a resolutiót továbbították, hogy Ó Felsége kegyelmes parancsolatjának már eleget tett a város, amidőn a templom és plebánia számára helyet mutatott ki. Most pedig nincsen hatalmában, hogy valakinek telekjét és házát elfoglalja.

A városi tanács másfél évvel azelőtt sem adta beleegyezését ahhoz, hogy a saját pénzükön megvegyék Székely Szabó Ferencnek a templommal szomszédos házastelkét. (Jkv. 1722: 614. l.) Ez bizony türelmetlenségre valló rideg eljárás volt. De kölcsönbe

templom és kápolna közül úgy, ahogy megmaradt. *Gúth* és *Zelemér* is az egri püspökséghez tartozott, de a távolság miatt Elek atya nem tartotta érdemesnek, hogy odáig fárassza béreseit és ökreit. A *parlaghi* templomromok csak 9 kilométernyire voltak Debrecentől. Jókora nagyságú csúcsíves, tornyos templom volt, amint erről az 1908-ban végzett ásatásnál meggyőződtem. A falak 1720-ban még nagyrészt épségben lehettek. Hiszen akkor csak 62 éve mult még, hogy utoljára prédikált benne az elnéptelendő falu lelkipásztora. Elek atya emberei még közelebb, 7 $\frac{1}{2}$ kilométernyire érték a köríves záródású, szentélyvel épült s nagyságra a parlagival vetélkedő *monostori* templom romjait. Fundamentumát 1911-ben tártam fel. Nem volt messze a *hosszúmacsi* templom helye sem, a Tócon innen, Monostor felől, de már a váradi egyházmegye területén. Azonban kicsi templom volt, ahogy az 1912. évi ásatásomnál kiderült. *Szepes*, a környék egyik legnépesebb falva lévén, temploma is tágas, nagy volt. Egy halmon épült, csak 6 $\frac{1}{2}$ kilométernyire Debrecentől. Liszt Nándorék szerint Parlagh mellett ez a másik templomrom, amelynek tégláit, köveit Elek atya behordatta Debrecenbe. De miért kellett ehhez az egri püspök engedélye? Hiszen *Monostor*, *Macs*, *Szepes* és a szintén közeli *Bánk*, amelynek temploma falai 1703-ban még állottak, Szent László püspökségéhez tartoztak.

⁴ 1719. ápr. 30. (Jkv. 651. l.) In Senatus et Communitatis Congregatione Piaristák közibünk bejöttek, holott Eő Felsége csak a Plebanusnak és Franciskanusoknak cum accessoris resolvált nálunk és assignált helyet. Méltóságos Cardinális s váradi Püspök Eő Eminentiaja Vicariusát, T. Kebel Mihály uramat kellek megalálnunk.

Ugyanazon évi jul. 16-án pedig ezt jegyezték be (Jkv. 676. l.): N. Senatus et Communitatis Congregatione: T. Plebanus Návai János uram memorialisában sollicitálja maga háza s Parochia épületjére való költsége refusioját (megtérítését), melyre resolváltak: Hogy refundaljuk minden költségét — nem lehet. Hanem considerabilibus et rationabilibus ex causis (ésszerűségi okokból) jó akarattal leszünk. Mint hogy pedig P. *Piaristák* bejöttek és építenek: meg kell tudni ex quo principio (mivégből) lett ide jövelelek.

ment akkor. A katolikus jellegű városok meg a protestánsokat rekesztették ki maguk közül. Köztudomású, hogy a töröktől visszafoglalt Buda és Pest városokban sokáig nem volt szabad protestánsnak letelepednie, még kevésbé házat és más ingatlant szereznie.

A piaristák, a város elutasító határozatát véván, panaszukat egyenesen az udvari kancellária, vagyis a király elébe vitték, ahonnan 1725 szept. 13-án a város ellenkezésével szemben azt a bátorítást kapták, hogy lakóhelyük nagyobbítása végett a szükséges magántelkeket illendő áron megvásárolhatják. (Tört. Ltr. Külb. 1234. sz.)

Ugyancsak 1725 őszén másik eset is kezdte nyugtalanítani Debrecennek akkor még néhány lélek kivételével egészen református vallású lakosságát. Szlopnyai Elek, a tevékeny páter rector Piac utcában, éppen a városháza tőszomszédságában vásárolt meg örökösen egy polgári házastelket. Elek atya gróf Koháry István által tett nagyobb alapítványi tőkéből kat. nemes ifjakat nevelő konviktus vagy szeminárium felállítását tervezte a megvett telken, amely a mostani Tisza-palota udvarának déli egyharmadrészét foglalta el. Régebben a ns. Mike-familia kúriájához tartozott. De Elek atya idejében vásárlás útján már mások bírták: Békési Mihály ötvös és sógora, Vári Karmacs József kalmár. Vári nyakig elmerült az adósságba. Kitzing hadi komisszáriusnak 300.—, a Heister regimentjebeli Oderwald nevű főstrázsamester bécsi lakosnak 1000.— rh. frt.-tal tartozott. Utóbbi kérésére a városi tanács Várinak a Békési-féle házban levő jussát hivatalosan megbecsültette s 1500 magyar frt.-ot érőnek találták, 1724 júl. 29. Ugyanakkor — meg nem tudhattam, miféle okból, érdekből — a város a főstrázsamester 1000 frt. követeléséig kezesseget vállalt Váriért, úgy hogy ez a tartozás felét jövő újesztendeig megfizeti, amit, ha emulasztana, a ház a város dispositioja és authoritása alá szálljon, annak adhassa, kinek akarja. Ha pedig azon idő alatt vevője találkozik a háznak és Vári a becsün felül is eladhatja: szabadságában álljon; mindazonáltal a tanács hírével és annak, akit a tanács approbál. (Jkv. 1724: 94. l.)

Vári és a felesége, Békési Sára csakugyan a becsün felül, 2080 frt-on adhatták el Békési István szomszédságában lévő házukat, még pedig a kegyestanítórendnek. A városi levéltár ne. 3 mondja meg: vajjon a tanács előre kikötött hírével és beleegyezésével történt-e az elidegenítés. Aligha. Váriék nem a városi tanács, hanem a váradi káptalan előtt vallották be az eladást.

Debrecen városa pedig a trón zsámolyánál esedezett a piaristák ingatlanszerzésének megakadályozásáért. Különböző argumentumokon kívül főképen az 1647: XVII. és 1715: XVI. törvénycikkekre hivatkozott, amelyeket az országgyűlések a holt kéz ingatlan birtokainak szaporítása ellen hoztak. (Tört. Ltr. Külb. 1239., 1242., 1243. sz.)

A vége — előre is sejtették válasukat féltő jámbor eleink

— az lett, hogy III. Károly 1727. jún. 23-án Bécsben kelt legmagasabb elhatározásával megparancsolta nekik, ne merjék a piaristákat rezidenciájuk bővítéséhez és a tervezett szeminárium elhelyezéséhez szükséges házacskák, telkek illő áron megszerzésében akadályozni. Sőt inkább tartoznak a panaszolkodó kegyes atyákat a telkek összevásárlásában támogatni. (Tört. Ltr. Külb. 1269. sz.)

A piaristák nem sokkal ezután, 1733-ban megvették a Vári-házhoz harmadik házat is, amely akkor Kállai Szabó Márton és Váradi Anna birtokában volt, Bádogos utca déli szegletén, most a Tisza-palota északi szárnya áll a helyén. A vételárat nem ismerem, de azt kinyomoztam, hogy telke 9 öl széles és 16 öl hosszú volt. (Tört. Ltr. Külb. 2171/11. sz.)

Mégsem települt e telkekre se konviktus, se szeminárium. A rend mindkét piaci házat bérbeadva jövedelmezettette. Mind-egyik kisebbszerű földszintes téglaház volt, 1—2 bolttal és 2—3 lakással. Míg a piarista tisztelendő páterekéi voltak e telkek, többnyire német és tót katolikus családok bérelték a helyiségeket.⁵

Piac utcáról térjünk vissza a Szent Anna utcai rezidenciához. Ennek szomszédságában serényen, sikeresen terjeszkedik a kegyestanítórend. Még az imént idézett királyi parancs megérkezése előtt birtokba veszik a templom tövében kelet felől fekvő Székely Szabó-féle telket 1727. ápr. 25-én 238 frt.-ért. Ez volt az a telek, amelyre már 1722-ben is megalkudtak, de akkor a tanács ellene állott az elidegenítésnek. Negyedszázad alatt nyolc polgári telekkel bővült az 1716-ban kijelölt 1600 négyszögölnyi ártikuláris hely. A telkek megszerzése a Székely Szabó-telek megvétele után a következő sorrendben történt:

1731. nov. 30. *Csonki* András telke, negyedik a templomhoz kelet felől; 360 magyar frt.-ért.

1736. ápr. 26. A *Csiffi*-ház, harmadik a templomhoz, 220 m. frt.-ért.

1737. ápr. 30. A *Békési*-ház, a Székely Szabó és *Csiffi*-házak közt, 330 m. frt.-ért.

1739. ápr. 9. A *Guthi*-ház, Szücs Istvántól vették meg 140 frt.-ért, Varga utcában, a templomhoz második.

1740. ápr. 6. A *Hith-féle* ház, mindjárt a templom mögött, Varga utcában, Nagy Mihálytól vették meg 140 frt.-ért.

1752 febr. 21. *Miskolczi Szabó* János háza, Szent Annában, ötödik a templomhoz, 520 frt.-ért.

⁵ A Vári-házban 1729-ben Erdélyi György és a piaristák szakácsának felesége, 1738-ban Pradner Jakab és Stász Pál, 1750—52-ben Ebecki József csiszár, Tiesch v. Diesch Ferenc német varga és Miller Jakab laktak. A Kállai-ház lakói 1738-ban Antoni Francz és Szering Hendrik, 1750—53. közt: Daxinger Mátyás lakatos, Schwalek vagy Szlávik József varga, 1759—63 közt Daxinger Mátyás, majd ennek özvegye és Schiendl József német varga.

1752—56. közt, pontosan nem ismert időben, nem ismert áron vették meg *Takáts Nagy Mihály* Varga utcai házát; a templomhoz harmadik dél felől. (1756. évi adófelvetés és Örökbevall. jkv. 1759 : 519. 1.)

E telekszerzésekkel kapcsolatban három jelenség vonta magára figyelmemet. Egyik, hogy az adás-vételi szerződések leg többjét április havában kötötték. Véletlenség, avagy valami szándékosság okozta? Feltűnő, hogy a piaristák eme telekvásárlásai közül egyet sem vétettek be az örökbevallási jegyzőkönyvbe a maga idejében, sőt később sem. Vagy azért, mert ezt a vevők maguk sem kívánták, vagy mert a városi tanács felfogása szerint a holt kéz ingatlanszerzése törvényellenes volt. Nem kevésbé érdekes az, hogy a város XVII. századbeli adókönyvei tovább félszázadnál számontartották annak a nyolc civisnek a nevét, akiktől, vagy akiknek utódaitól a kegyestanítórend birtokába vásárlás útján kerültek a Szent Anna és Varga utcai civilis fundusok. A város ezt nem ok nélkül, nem kicsinyeskedésből cselekedte. Ugyanis a kegyesrendi társház — bizonyosan neki is meg volt erre a kellő okfejtése — következetesen kivonta magát a közteher viselése, közelebről a királyi census fizetése alól, ellenére az ősi városi jognak, szokásoknak. Forrásom szerint 1737-től fogva tagadták meg a vásárolt telkeikre eső, egyenként 5 rh. frt. 28 kr., összesen évi 42 fr. 24 kr. királyi adót. Az 1756. évi Varga utcai adókönyvben csak 4—4 frt. volt előírva nevezett telek mindegyikére. Gróf Forgách kir. biztos 1774 márc. 15-én kelt decretuma következtében a rend maga ajánlotta, hogy az 1051 rh. frt.-ra gyűlt hátralékot megfizeti. Azután rendszeresen fizette is.

IV. FEJEZET.

A kegyestanítórend telke több részre szakad, plebánia és elemi iskolák számára.

Nemcsak Debrecen városiasabbá fejlődésének, hanem magának a debreceni róm. kat. egyház növekedésének, belső-külső erősödésének is természetes követelménye lett, hogy a templom és társház körül nagyobbára beépítetlenül hevert, leginkább kertészkedésre használt több ezer ölnyi kerített térség magasabbrendű feladatok szolgálatába állíttassék. Szőlőnek, gyümölcsösnek, konyhanövény termesztésre való földje amugy is volt már a rendnek a Miklós utca végén fekvő Postakertben.

Először, a mult század elején a plebánia számára kiszemelt Rozgonyi-ház udvara bővítése végett vágta le 412 négyszöglet a rend telkéből. Ez pedig így történt:

A debreceni róm. katolikusok lelkigondozását, parókiális igazgatását tudvalévőleg a kegyesrendi atyák teljesítették 1719-től 1807-ig. Ekkor az apostoli király felmentette őket a körelesség alól és *Molnár József* zilahi plebánust nevezte ki debreceni lelkésszé, egyszersmind nagyváradai kanonokká. Ugyan-

akkor elrendelte, hogy ezentúl a Szent Lászlóról nevezett nagyváradai kisprépostság javadalmát mindig az a kanonok élvezze, aki egyúttal debreceni plebánus. Az egyházközség lelképásztorkodásának önállósításakor vagy elkülönítésekor a király Debrecen szab. kir. város kötelességévé tette, hogy a róm. kat. lelkész lakásáról gondoskodjék. Kívánta e célra a Szent Anna utcában lévő Rozgonyi-ház átadását, kibővítését, bizonyos deputatumokkal (járulékokkal) és 12 köblös szántófölddel együtt. A protestáns város vonakodott magára vállalni újabb kegyúri terheket. Néhány évig húzta-halasztotta is teljesítését a kegyelmes királyi parancsolatnak. Az új plebánus évekig furtai birtokán, majd itthon magabérelte házban lakott. (Chilkó id. m. Debr. Egyet. Leírása. 375. l.)

Végre elfogyott a prepost-plebánus és a mögötte álló magas és legmagasabb egyházi hatóságok, kormányiszékek türelme. A Helytartótanács 1819. aug. 31-én a király nevében megdorgálta Debrecen város magisztrátusát, azért, hogy 12 év alatt semmit sem tett a plebániáért. Egyúttal Szentiványi Józsefet kir. biztossá kinevezvén, utasította, hogy haladéktalanul szorítsa rá Debrecen a király akaratának teljesítésére. A dolog lényegét illetőleg a város nem ellenkezett. Késznek nyilatkozott akár új plebánuslakást építtetni az artikuláris helyen, közvetlenül a templom mellett (ahol most az új társház emelkedik). De hangoztatta, hogy ezen cselekedete, amely a felsőbbség iránt való engedelmességből származik, a város törvényes jussának és a törvényeknek, nevezetesen az 1715 : 108. és az 1791 : 26. t.-cikkeknek teljességgel nem praejudikálhat (azaz kárára nem lehet).

Egyfelől a katolikusság érdekeit védő kir. biztos és a kegyestanítórend, másfelől a város jussai és vagyona oltalmazására kötelezett magisztrátus között ez alkalommal felmerült jogi, anyagi és formai kérdések felett támadt ellentétes felfogások késleltették a gyors megegyezést, a nyugalmat hozó elintézést. Fontos vitás kérdés volt: hová épüljön a plebánia? A templom mellé-e, az 567 négyszögöles artikuláris telekrészre-é, ahová a város szerette volna, felsőbb helyen is már elébb jóváhagyott tervek és költségvetés szerint; vagy pedig a piaristáktól megváltandó területtel bővülő Rozgonyi-ház udvarán, amelyhez Öfelsége resolútiója következtében igen erősen ragaszkodott a kir. biztos? Aki most már azzal biztatta a debreceni tanácsot, hogy a Varga utca szegletén lévő üres hely a városé lesz és oda négyfelé látó strázsaházat építtethet, a templommal szemben álló dűlledező őrzőház helyett. Felmerült az a kérdés is: a kegyesrendiek, akik nem örömet csonkították meg telküket, pénztért vagy csereképen tartoznak-e átalengedni a Rozgonyi-ház bővítéséhez szükséges területet; sőt ingyen, ahogy a debreceni tanács egyik felsőbb rendeletre támaszkodva állította? Vita tárgya volt: megilleti-e a piaristákat a lelkészi szolgálatért addig élvezett 12 köblös föld ezután is; kezükben hagyandó-é; a plebánus részére

pedig másik 12 köblös földet kell-e a városnak kimutatnia? A városi hatóság úgy okoskodott, hogy egy titulus alatt két földet nem adhat.

Utoljára is a magisztrátus, amelynek türelmetlenséget is vetettek a szemére (amivel szemben a plebánus ideiglenes lakására és a róm. kat. normális iskolára tett több ezer forintos költségére hivatkozott), hogy a király iránt hűtlenséggel ne vádolhassák, nem csak a plebánusnak mutatta ki a helyszínen a követelt 12 köblös földet, hanem a Rozgonyi-ház ondódi földjét is egészen, vagyis 17 kat. hold és 1300 négyszögöl terjedelemben kiadta 1820. ápr. 5. és 11-én.

Megvette és a Rozgonyi-házhoz csatolta a kegyestanítórend szomszédos telkét is, minek utána annak elidegenítésébe a rend kormányzója is beleegyezett. A vételár a kezdetben kívánt 5000 helyett 3333 ezüstforint volt. De a rajta levő épületet, amelyet akkor Rickl József kereskedő bérelt, a telek árán felül külön 3275 frt. és 30 kr.-ra becsülték. A kétemeletes új társház bizonyosság reá, hogy a tisztelendő páterek birtokában maradt a Varga utcai szegleten lévő ártikuláris telekrész is, pedig 1819—20-ban készek voltak róla lemondani a város javára.

A városi tanács a plebánus házának építésére nézve a szerződést a mesteremberekkel csak azután kötötte meg, amikor a kir. biztos a városi tisztviselők fizetését letiltotta, felfüggesztette, a Rozgonyi-ház kibővített telkére tervezett új plébánia építési költségvetésének szabályszerű felsőbb jóváhagyása késése miatt pedig, hogy a praecedensekre hivatkozó tanács aggodalmait eloszlassa, minden felelősséget magára vállalt. A tanács ugyanis az építési költségvetés felsőbb jóváhagyása nélkül vonakodott megkezdeni a kir. biztos által keményen sürgetett építkezést.

A róm. kat. parókia 1821. májusra készült el teljesen, 8 szobával. Az akkor épült parókia nagyjából máig megtartotta eredeti alakját. Szerény külsejű épület. Most már nem csupán preost-plebánusnak, hanem Várad második — trianoni — szomorú elvesztése óta Szent László megcsonkított egyházmegyéje apostoli kormányzójának is lakása.

* * *

A város sokkal könnyebben meg tudott egyezni a kegyestanítórenddel a róm. kat. elemi iskolák elhelyezéséhez kiszemelt területekre nézve 1877-ben. A száz éves normális iskola épületének elégtelenségén, hiányain töprengő róm. kat. iskolaszéktől eredt a megoldásnak, az eligazításnak az a módja, hogy a piaristák nagy telkéből szakították ki megfelelő árért a kat. fiú- és leányiskolák helye. A rend kormányzósága is beleegyezett ebbe. A város tehát, ugyan méltányos áron, sokkal olcsóbban, mint 1820-ban, mindössze 4000 forintért, 2312 négyszögölet, ötször annyi területet vásárolt meg a rendtől; Varga utca felől 15 öl szélességben 1152 négyszögölet, Szent Anna utcára 12 öl szélességben 592 négyszögölet, olyan kikötéssel, hogy ez a terület ki-

zárólag iskolául használható, akkor is, ha a rajta levő iskolák felekezeti jellege megszűnnék. (179—5472/1877. bkgy. sz. hat.)

Az elszakított telekrészen Szent Anna utcában 1879—80-ban építette fel a város közönsége az egyemeletes leányiskolát; Varga utca felől pedig 1892—93-ban a szintén egyemeletes fiúiskolát. Az egykori nemzeti normál-iskola régi épülete és telke ugyanakkor visszazállott a város rendelkezése alá. Most négyemeletes bérház áll a helyén.

A kegyestanítórend nyolcosztályúvá fejlesztett gimnáziuma 1903-ban nyerte korszerű kétemeletes hajlékát. Építési költségeihez Debrecen város házipénztára is hozzájárult. A szintén kétemeletes új tárház 1906-ban épült Varga utca szegletén, az utcába mélyen benyúló barokkízlésű homlokzattal. A következő évben bontották le a templommal összeépített kétemeletes régi kolostort. A templom kopott külsejét, az eredeti barok-formák megtartásával Walder Gyula műegyetemi tanár vezetése mellett 80.000 P. költséggel 1927-ben megjavították. A templom két tornya díszes, aranyozott vörösréz sisakját harangjaival együtt kénytelen volt feláldozni a világháború szörnyű Molochjának.

Az egykori hatalmas piarista telek, beleértve az artikuláris és a pénzen vett részeket, az új házszámozásra és telekkönyvezésre is tekintettel, most így oszlik meg:

1. Szent Anna u. 15. sz. telek a tárházzal, a rend nevéen	— — — — —	638.50 négyszögöl,
a róm. kat. templom területe	— — —	748.60 négyszögöl,
2. Szent Anna u. 17. sz. telek, a főgimnáziummal, a rend nevéen	— — —	1151.30 négyszögöl,
3. Szent Anna u. 19. sz. telek, róm. kat. leányiskola, Debrecen sz. kir. város nevére telekkönyvezve	— — —	1109.41 négyszögöl,
4. Szent Anna u. 21. sz. plebánia, Debrecen város nevéen	— — — — —	1697.43 négyszögöl,
5. Varga u. 4. sz. telek, róm. kat. fiúiskola, Debrecen város nevéen	— — —	724.43 négyszögöl.

Összesen: 6069.24 négyszögöl.

* * *

A kegyesrendi szerzeteseknek idők folyamán volt három más belső telkük is. Kettő Piac utcában, a már említett *Vári-* és *Kállai-féle*. Kisvárad (Hunyadi) utcában a harmadik, amelyet *Bihari-teleknek* neveztek. Mindháromat régen eladták. A Piac utcaikat — láttuk az elébb — még Mária Terézia idejében, mert felhagytak azzal a tervvel, hogy azokon rendezzék be a Koháry-konviktust. Nagy tekintélyek, a yáradí püspök és gróf Károlyi Sándor is kifogásolták e Piac utcai helynek a rendháztól való távolságát és a református kollégiumhoz való közelségét. (Cserhalmi J. id. m. 61—62. l.) De oka lehetett a szándék elejtésének az az észrevétel is, hogy Szeremley Sámuel szenátor közbülfekvő

házát nem tudták megszerezni; talán nem is remélhették, hogy közeljövőben az is övék lehessen.

Cserhalmi rektor tévedett a *Bihari*-házra nézve, amelyet egyszer a Vári-házzal és a tervezett konviktussal kapcsolatban Piac utcában, máskor Varga utcákban levőnek mondott.

A tanítórend 1752 jan. 2-án vált meg a Vári-háztól, amikor P. Gergely rektor és P. Zsigmond vicerektor eladták Margitay István tipográfusnak 2000 rh. frt.-ért. (Örökbevall. Jkv. 1746—63. 282—286. l.) A Kállai Szabó-féle másik Piac utcai házat 1763. ápr. 30-án Ns. Szeremley Sámuel és felesége, Babocsay Katalin vették meg 900 rh. frt.-ért Orosz Zsigmond piarista kollégiumi rektortól. Szeremleyék vehették meg Vári József sógorának, Békési Istvánnak ház- és telekbeli részét is, amit abból következtetek, hogy a rendnek Margitayval kötött adásvételi szerződésben csak a Váritól szerzett ingatlanról esik szó.

A Cserhalmy József rektor által is említett *Bihary*-házzal van még kevés mondanivalóm.

Bihary György nevű borbélymester 1807-ben kelt végrendeletével, vallásos buzgóság által indítatva, Kisvárad utcai szerzett házát (most Hunyadi u. 7. sz. a. Csóka-ház) a páterpiaristáknak hagyományozta, egyházi vagy kántor lakásául. (Tört. Ltr. Végrend. gyűjt. 1227. sz. a.) Minthogy a debreceni róm. kat. egyház lelkipásztori gondozásában épen akkor történt az ismeretes nagy átalakulás, a piaristáknak most már nem volt szükségük az egyházi vagy kántor lakásául rendelt örökségre. Tehát eladták azt a városi tanács megkérdezése mellett és tudtával 1028 váltófrt.-ért 1815-ben. A vevő özv. Deák Jánosné Csiszár Sára. (Örökbevall. jkv. 1815 : 183.)

*

Valamikor, ezen törvén a fejemet, azt hittem és talán mások is gondoltak erre, hogy a Debrecenbe visszatelepülő róm. kat. egyház azért választotta Szent Anna utcát, ennek épen a keresztbemenő Varga utca által alkotott szegletét temploma helyéül, mert a XVIII. században emlékezetben élhetett még, hogy ottan körül állott a reformáció előtt Szent Anna kápolnája. Kétségtelen ugyanis, hogy a „Szent Anna asszony utcája” elnevezés, amellyel a XVI. századbeli tanácsi jegyzőkönyveinkben gyakorta találkozunk, középkori eredetű. Bátran föltehető, hogy ezt a nevet épen úgy a benne épült kápolnáról kapta, miként Szent Miklós ucca ugyanabban az időben a magáét, a Szent Miklós tiszteletére ajánlott kápolnáról, amelynek oltári felszerelése ismeretesek is az 1554. évi tanácsi jegyzőkönyvből. (Jkv: 1547—57 : 562. l.)

Azonban eddig végzett levéltári kutatásaim során ezt a feltevést támogató írott bizonyítéokra nem találtam. Se a templom és a társház területét alkotó egykori polgári telkek tulajdonosainak személyében történt változások, se más följegyzések nem derítettek fényt e homályos sejtelemre.